

El coronavirus: mirall de creences

Josep F. Mària

EL CORONAVIRUS: MIRALL DE CREENCES

Josep F. Mària

1. Introducció	3
2. La gènesi de les creences a Occident	6
3. El coronavirus com a sindèmia	11
4. Creure en la naturalesa	13
5. Creure en la humanitat	16
6. Creure en Déu	20
7. No tenir creences	22
8. Conclusió	24
Notes	29
Preguntes per a la reflexió	31

Josep F. Mària. Jesuïta. Doctor en Economia (Universitat de Barcelona). Llicenciat en Teologia (Facultat de Teologia de Catalunya). Professor de Responsabilitat Social Corporativa (RSC) i d'Anàlisi Social a ESADE. Ha publicat amb Cristianisme i Justícia *La Globalització* (Quadern 103), *El jove, el guru i l'ocell* (Quadern 162) i *Les mines del rei Leopold* (amb Emmanuelle Devuyt) (Quadern 184). És membre de l'equip de Cristianisme i Justícia.

Edita Cristianisme i Justícia. Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
Tel. 93 317 23 38, e-mail: info@fespinal.com, www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Ediciones Rondas S.L. Dipòsit Legal: B 17363-2021
ISBN: 978-84-9730-495-5, ISSN: 0214-6495, ISSN (virtual): 2014-6574
Imprès en paper i cartolina ecològics. Novembre del 2021
Dibuix de la portada: Roger Torres. Edició: Santi Torres Rocaginé
Traducció: Núria Garcia i Caldés. Maquetació: Pilar Rubio Tugass

Protecció de dades: Les dades dels destinataris de la present comunicació han estat extretes dels fitxers històrics de la Base de Dades General d'Administració de la Fundació Lluís Espinal (Cristianisme i Justícia), i es van incorporar amb el previ consentiment dels interessats atorgat, bé directament o bé procedent de relacions jurídiques mantingudes amb la fundació, a l'empara del que disposa l'article 6.2 de la LOPD i l'article 21 de la LSSI. La finalitat de la conservació rau en mantenir informats els nostres subscriptors i interessats pels seus serveis i de les activitats que organitza i en les que hi participa. La vostra informació no serà cedida a ningú, però sí que es poden fer servir plataformes externes als sistemes de la fundació per facilitar l'enviament dels correus electrònics. Podeu completar aquesta informació consultant l'avis legal que podeu trobar a la web <https://www.cristianismeijusticia.net/avis-legal>. Respecte de la vostra informació, en qualsevol moment podeu informar-vos, consultar, accedir, rectificar, cancel·lar, limitar el vostre tractament, demanar la portabilitat de les dades, prohibir les decisions individuals automatitzades i oposar-vos, total o parcialment, a que la Fundació Lluís Espinal conservi les dades, escrivint al correu electrònic info@fespinal.com, o si ho preferiu, dirigint un escrit al carrer de Roger de Llúria, n. 13, 1r pis, a Barcelona (08010).

1. INTRODUCCIÓ¹

El mes de març del 2020, quan la crisi del coronavirus començava a Barcelona, un conegut meu va sentir al carrer una persona que deia: «Si Déu existeix, per què permet el coronavirus?». *Touché!* És com si estigués dient: «Això del coronavirus no s'explica amb el Déu que ens prediquen els capellans i l'Església».

Aquesta seriosa interpel·lació als qui creuen en Déu es repeteix cada vegada que una persona o una comunitat experimenten un sofriment important, sobretot en el marc de societats occidentals. En efecte, en aquestes societats la majoria dels ciutadans han assumit que tots els esdeveniments tenen explicacions racionals: creuen que el món està «desencantat» (M. Weber) i per tant que esdeveniments explicables per la raó científica no s'han d'explicar a partir d'intervencions d'àngels, dimonis o divinitats. Però la pregunta pel sentit últim del mal roman. I, si no han descartat del tot la creença en Déu, aleshores es fan la pregunta sobre la co-

existència de Déu i el sofriment. Altres tipus de societat (no occidentals, més «encantades» i menys racionals) no se la fan, aquesta pregunta: llur reacció a un esdeveniment desgraciat consisteix a emprendre alguna acció ritual perquè Déu, algun déu o alguna força divina retirin o corregeixin la desgràcia que els afligeix.

Tornant al marc de societats occidentals, els filòsofs i pensadors europeus al segle XVII-XVIII van plantejar la resposta a aquesta pregunta sobre Déu i el sofriment a partir del debat de la teodicea (etimològicament, «justificació de Déu»), encetat amb l'obra de Leibniz publicada el 1710, *Assaigs*

de Teodicea sobre la bondat de Déu, la llibertat de l'home i l'origen del mal. A la discussió s'hi van apuntar autors com Voltaire, Rousseau o Kant. El problema ja s'havia plantejat en la filosofia grega i llatina, i es pot formular segons els termes del trilema de Lactanci (245-325 dC):

O bé Déu vol treure el mal del món però no pot. O pot però no vol treure'l. O ni pot ni vol. Si vol i no pot és impotent. Si pot i no vol, no ens estima. Si no vol ni pot, no és el Déu bo, i a més és impotent. Si pot i vol —i això és l'únic que li convé com a Déu—, aleshores d'on ve el mal real, i per què no l'elimina?²

Tanmateix, aquí no raonarem des de la teodicea, perquè creiem que aquesta línia de pensament utilitza sobretot la raó teòrica, quan en la pràctica els humans contemporanis de carrer utilitzem també altres recursos que tenim al nostre abast... no sempre racionals ni coherents. Per exemple, ens encastellem en la negació de l'evidència del sofriment; intentem suprimir-ne els símptomes sense preguntar-nos-en les raons o les causes; procurem mantenir el cap fred; ens evadim del problema, ni que sigui una estona; consultem l'horòscop o el tarot; o finalment, alternem el blasme amb la imploració a Déu, als metges, als polítics o a la Mare Natura.

Totes aquestes accions responen a un conjunt ample i heterogeni de recursos que els humans portem a dins i utilitzem: un conjunt que s'ha teoritzat amb el concepte de *creença*. Entenem per *creença* «la fe en, o l'adhesió a Déu o en alguna noció de realitat última»

(Charles Taylor). Tota creença es compon, segons Lluís Duch, de tres pols que interactuen de manera complexa:

- a) una *experiència* de contacte emocional amb Déu (o alguna noció de realitat última),
- b) que s'expressa lingüísticament en *idees*,
- c) i que gestualment es manifesta en *ritus/accions*.

En aquest esquema, la teodicea i la seva focalització en la raó teòrica respondria solament a les idees. En canvi, la riquesa de les creences permet examinar millor les accions, especialment en situacions en què el sofriment individual o col·lectiu ens fa trontollar el terra sota els peus. Efectivament, Ortega y Gasset compara les creences amb una mena de substrat, en bona part inconscient, a partir del qual ens aproximem a la realitat i ens adherim a Déu o a altres nocions de realitat última.

Doncs bé, aquestes creences es fan visibles —expressant-se en idees o accions— quan un individu o una comunitat se sotmeten a esdeveniments que les fan trontollar. La hipòtesi d'aquest quadern és que el coronavirus ha fet trontollar les creences occidentals contemporànies i ha esdevingut un mirall en què aquestes creences han quedat reflectides.

Les creences occidentals són molt diverses. L'ur origen recent es pot situar al segle XVI, quan el cristianisme perd la unitat i el monopoli com a creença a causa principalment dels èxits de la ciència moderna, l'emergència d'ètiques autònomes en relació amb la hipòtesi de Déu i l'extensió d'estats seculars al marge del control

de la religió (Charles Taylor). A partir d'aleshores, tant els pensadors com la gent del carrer comencen a creure en la naturalesa i la humanitat com a realitats últimes: al marge de, o en contraposició amb, el Déu de la tradició cristiana. Finalment, al darrer quart del segle xx s'estén el desencís respecte a les promeses i els pretesos èxits de la modernitat: els postmoderns escampen un escepticisme que fa que algunes persones afirmen «No crec en res» o bé «No tinc creences».

És aquest ventall de creences el que, des del gener del 2020 a Occident, queda reflectit en el mirall del coronavirus. Per descriure i analitzar aquest emmirallament, partirem de quatre famílies de creença que s'expressen lingüísticament en les formulacions següents: «Crec en la naturalesa», «Crec en la humanitat», «Crec en Déu» i «No crec en res». Provarem d'esbrinar

quines formes concretes s'han manifestat a l'interior d'aquestes quatre famílies en ocasió d'un esdeveniment que ha sotraguejat la salut, l'economia i la vida diària dels ciutadans occidentals... i de tot el món.

El pla d'aquest quadern continua amb l'apartat 2, on examinem més detalladament la idea de creença i com s'ha gestat el mapa de les quatre famílies de creences en les societats occidentals contemporànies: Déu, la humanitat, la naturalesa i la no-creença. A l'apartat 3 presentarem la pandèmia del coronavirus, i la definirem com a *esdeveniment contingent*. Als apartats 4, 5, 6 i 7 presentarem la interacció d'aquest esdeveniment amb cadascuna de les famílies en què agrupem les creences. Finalment, a l'apartat 8 traiem algunes conclusions: sobre la naturalesa, la humanitat i Déu, i també sobre l'estructura de diverses formes de creença.

2. LA GÈNESI DE LES CREENCES A OCCIDENT

Tal com avançàvem a la introducció, entenem per creença «la fe en, o l'adhesió a Déu o en alguna noció de realitat última».³

2.1. Les creences

Recordem-ho: tota creença es compon de tres pols⁴ que interactuen de manera complexa:

- a) una *experiència* de contacte emocional amb Déu (o alguna noció de realitat última),
- b) que s'expressa lingüísticament en *idees*,
- c) i que gestualment es manifesta en *ritus/accions*.

La consciència de l'individu respecte a les seves creences i llurs tres pols és variable. Efectivament, Ortega y Gasset afirma que les idees són ocurrències que es fan conscients en la nostra ment; mentre que les creen-

ces tenen components inconscients: ens hi recolzem sense ser-ne del tot conscients.⁵ A més, les creences són construccions socials transmeses per les societats on hem viscut.⁶ Aquest caràcter de substrat fa que el conjunt de creences d'un individu constitueixi el punt de partida de la seva aproximació a la realitat i de la seva adhesió a Déu o la realitat última.

Les creences es fan visibles quan un individu o una comunitat se sotmeten a esdeveniments que les fan trontollar. Diu Ortega:

L'home, en el fons, és crèdul o, dit altrament, l'estrat més profund de la nostra vida, el que sosté i porta tots els altres, està format per creences. I aquestes creences són, doncs, el terra

ferm sobre el qual ens afanyem [...] Però en aquesta àrea bàsica de les nostres creences s'obren, aquí o allà, com escotilles, uns forats de dubte, enormes. Aquest és el moment de dir que el dubte, el veritable, el que no és simplement metòdic ni intel·lectual, és un mode de la creença i pertany al mateix estrat que ella en l'arquitectura de la vida. També és en el dubte que hom roman. Només que en aquest cas el fet de romandre-hi té un caràcter terrible. És, doncs, la negació de l'estabilitat. De sobte sentim que sota els peus ens falla la fermesa del terra i ens sembla que estem caient, que caiem en el buit, sense poder-nos valer, sense poder fer res per afirmar-nos, per viure».⁷

La hipòtesi d'aquest quadern és que el coronavirus ha fet trontollar les creences occidentals contemporànies i ha fet que es manifestessin. En realitat, ja Albert Camus advertia l'any 1947 la potència profundament pertorbadora de les epidèmies:

Ah, si fos un terratrèmol! Una bona sacsejada i no en parlem més... Es compten els morts, els vius, i s'ha acabat la preocupació. Però aquesta porqueria de malaltia! Fins i tot els qui no la tenen la porten al cor.⁸

2.2. La tradició cristiana com a creença occidental

En la gènesi de les creences occidentals, la tradició cristiana és fundacional. Amb el rerefons del coronavirus, descrivim el cristianisme a partir de les idees de soteriologia metacòsmica i creació.

Soteriologia metacòsmica. El teòleg Aloysius Pieris distingeix històricament dues grans famílies de creences: les religions còsmiques i les soteriologies metacòsmiques. Les religions còsmiques són aquelles en què els creients divinitzen les forces naturals i els ancestres tribals, considerant-los així «nocions de realitat última» (C. Taylor). Tanmateix, en aquestes configuracions no es distingeixen Déu, la naturalesa i la humanitat.

En els temps antics, la gent es relacionava primàriament amb les forces de la naturalesa, com el sol, la pluja, la lluna, el vent, el foc. Depenien d'aquestes forces per a la seva vida i per dur a terme activitats com ara la caça o l'agricultura. Van ser d'alguna manera «divinitzades» i personalitzades. Més tard s'hi van afegir els ancestres. S'hi relacionaven per mitjà de rituals. Els feien ofrenes i a canvi n'esperaven favors. Eren recompensats propiciatòriament quan sentien que els havien ofès. Hi havia especialistes que gestionaven aquests rituals.⁹

En canvi, les soteriologies metacòsmiques consideren un Ésser Absolut que està més enllà de les forces naturals i que és a l'origen de tots els humans (de totes les tribus i els ancestres corresponents).

Els historiadors de la religió parlen d'una era axial cap al segle V aC, quan arreu del planeta van sorgir pensadors religiosos més enllà de l'esfera còsmica vers un nivell metacòsmic per atènyer l'Ésser Absolut. Els xinesos parlen del Dao —el Camí. Els indis evoquen l'Atman-Brahman —l'Ésser Absolut—,

i reflexionen sobre Ell en els Upanishads. El Buda parla de l'estat del Nirvana, sobre el qual prefereix restar en silenci. Els profetes post-exílics com Isaïes i Jeremies, projecten Jahvé com l'únic Déu suprem de tots els pobles, ignorant tots els altres déus. Hem arribat ara a un nivell metacòsmic.¹⁰

Aquesta segona família de creences busca més la salvació del creient («soteriologia» = «paraula de salvació») que l'explicació del món/cosmos: és «metacòsmica». A més, aquí els creients intueixen que l'*experiència* de contacte emocional amb la divinitat és *inefable*: cap llenguatge no la pot expressar adequadament. Per exemple, en un dels Upanishads (escrits dels segles VII-V aC, quan la tradició hindú virava cap a una soteriologia metacòsmica) hi ha una referència a la divinitat com a Esperit que en reflecteix la inefabilitat i la transcendència (el «meta», l'estar «més enllà»):

L'Esperit és no això, és no això. És incompreensible, no pot ser comprès. És immortal, no pot morir. No té vincles d'adhesió, és lliure; és lliure de tots els vincles, està més enllà del sofriment i la por. Un home que coneix això no és portat a l'aflicció o a la felicitat segons el mal o el bé que ha fet; va més enllà d'ambdós. Allò que està fet, o no està fet, no l'afligeix. Qui coneix això i ha trobat la pau, és el senyor de si mateix, suporta pacientment i assoleix una concentració calmada. Percep l'Esperit en ell mateix i veu l'Esperit en tot. (Brihadaranyaka Upanishad)

El cristianisme es pot considerar una soteriologia metacòsmica des del

moment que la finalitat de la creença no és tant entendre el cosmos com relacionar-se amb Déu: deia un teòleg cristià que «la intenció de l'Esperit Sant [en inspirar la Bíblia] és ensenyar-nos com *es va al cel* i no com *van els cels*».¹¹ A més, la tradició (judeo)cristiana considera que l'experiència de Déu és inefable: «*Si comprehendis, non est Deus*», deia Sant Agustí. Aquesta relativa separació entre Déu, la naturalesa i la humanitat es concreta en la idea de creació, i permet l'emergència de la ciència moderna com a forma d'explicació del cosmos.

La idea de creació en la tradició jueva és interpretada com un acte pel qual Déu autolimita el seu poder i permet l'emergència d'un àmbit (la creació com a naturalesa i humanitat) en què els humans són imatge i semblança de Déu (Gn 1,26) i tenen a llur disposició la resta de la creació (Gn 1,28). La tradició cristiana posa en ple valor la condició humana pel fet que Déu s'ha fet ésser humà en Jesucrist, Déu Fill (Jn 1,1-17). I alhora integra el cosmos en la relació creadora i salvadora de Déu *per* Jesucrist: «Per ella [la Paraula] tot ha vingut a l'existència» (Jn 1,3) i «Déu ha creat per ell totes les coses» (Col 1,16). Però aquesta consistència, aquest sentit i aquesta plenitud de la realitat creada no resta tancada en un panteisme sinó que es comprèn «en, per i per a Crist».¹² Aquest «en, per i per a Crist» que procedeix del Pare i s'hi encamina, significa que la creació no viu ja en la plenitud sinó que camina cap a aquesta plenitud. Una plenitud que és la recapitulació de tota la creació en Crist (Ef 1,10) i cap a la qual la humanitat i el cosmos són empesos per l'Esperit Sant. El mal i el

sofriment —com els causats pel coronavirus— evidencien justament que la creació encara està en camí:

la creació es justifica ella mateixa i justifica el seu creador en la nova creació; l'*éschaton* serà la «teodicea», la justificació de Déu, i la «cosmodicea» la justificació del món i de la història, amb la redempció insuperable de les seves negativitats.¹³

2.3. Les creences occidentals contemporànies

Les quatre famílies de creences occidentals contemporànies s'originen als segles XVI i XVII amb el racionalisme modern i la Il·lustració. A partir de la Il·lustració, es formula primerament una creença en Déu sense religió (deisme), i després un humanisme al marge de Déu.¹⁴ I vet ací que avui alguns ciutadans occidentals contemporanis poden dir «Crec en la humanitat», amb l'implícit que tal vegada no creuen en Déu.

D'altra banda, als segles XIX i XX la comprensió cristiana de la història humana empenya per l'Esperit entra en confrontació amb les teories de l'evolució biològica (Charles Darwin) i còsmica (Albert Einstein): unes teories que encaixen entre elles i «ens imposen avui una evolució còsmica de 14.000 milions d'anys i una evolució terrestre de la vida de 4.000 milions d'anys».¹⁵ Aquesta confrontació ha donat peu a tres actituds: el científisme ateu, que només admet l'autoritat de la ciència; el creacionisme fonamentalista, que refusa qualsevol autoritat a la ciència; i una tercera via que propugna

el diàleg, basada en la idea de «creació evolutiva». Les dues primeres actituds han definit les mútues exclusions entre els qui afirmen «Crec en la ciència, però no en Déu» i els qui afirmen «Crec en Déu, però no en la ciència». La tercera actitud rescata una part de la tradició cristiana segons la qual la creació és una *creació contínua*, estesa al llarg de milers de milions d'anys; i a més remarca l'autonomia de la creació respecte a Déu: «Déu fa que les coses es vagin fent a elles mateixes».¹⁶

L'humanisme il·lustrat va desenvolupar una antropologia que entén la persona com a ésser racional que reprimeix els sentiments¹⁷ i es projecta en l'*homo economicus*, animat per la creença en el progrés de la humanitat. Tanmateix, aquest progrés no ha respectat plenament la fraternitat humana ni la naturalesa. En aquest sentit, el romanticisme del segle XIX aixeca una doble reivindicació: primer, del sentiment davant de la raó; i segon, de la naturalesa com a quelcom que ha de ser respectat o venerat, més enllà de l'acció per transformar-la al servei del progrés. És enllaçant amb aquesta veneració de la naturalesa que ciutadans occidentals contemporanis poden dir «Crec en la naturalesa», amb l'implícit que tal vegada no creuen ni en la humanitat ni en Déu. De fet, avui podem identificar formes d'ecologisme o naturisme que són viscudes des de la fe o l'adhesió a la naturalesa com a realitat última.

Finalment, al darrer quart del segle XX apareix una nova família de creences: la postmodernitat. Els postmoderns reaccionen a la violència generada tant per les religions com pels humanismes il·lustrats liberal i socia-

lista. En aquest sentit, el postmodern Umberto Eco posa en l'avis del protagonista d'*El nom de la rosa* un advertiment programàtic del relativisme postmodern:

Fuig, Adso, dels profetes i dels que estan disposats a morir per la veritat, perquè solen provocar també la mort de molts altres; sovint abans que la pròpia; i de vegades en lloc de la pròpia.

El relativisme respecte a la religió i als humanismes moderns ha conduït alguns ciutadans occidentals contemporanis a afirmar: «No tinc creences».

Però abans d'examinar les diverses creences, presentem la pandèmia de la covid-19 com a fenomen en què aquestes mateixes creences s'emmirallen. En efecte, es tracta d'un esdeveniment contingent: fruit de l'atzar que ha fet convergir sèries causals molt diverses.

3. EL CORONAVIRUS COM A SINDÈMIA

Quina és la naturalesa del coronavirus o de la pandèmia de la covid-19, que ha fet de mirall —inflexible i nítid— de les creences occidentals contemporànies?

Sigui on sigui que s'originés, la covid-19 constitueix una zoonosi: la mutació d'un virus que afecta un animal i que passa a afectar un altre animal. L'afectació als humans a partir dels animals (probablement rats penats) es va fer efectiva molt probablement a causa de l'acció humana. De fet, el Programa de Nacions Unides per al Medi Ambient (UNEP) assenyala principalment aquestes accions humanes com a origen de diverses zoonosis: la desforestació i altres canvis d'ús del sòl; el comerç il·legal i no prou ben regulat de vida salvatge; l'agricultura i la producció ramadera intensificada; la resistència antimicrobiana o el canvi climàtic. Per això, alguns científics consideren que la lluita contra la covid-19 no es pot limitar a restaurar la

salut dels humans sinó que s'ha d'estendre a la restauració de l'equilibri ecològic.

Més enllà de l'origen, la propagació de la pandèmia és alhora un fenomen biològic i social. En primer lloc, el contagi global és degut a la mobilitat internacional de proporcions cada vegada més grans de les poblacions de diversos països. En segon lloc, s'ha estès a més velocitat perquè certs governs, cedint a les pressions d'uns poders econòmics determinats, han pres mesures de confinament poc dràstiques. En tercer lloc, en algunes àrees els hàbits de relació social han fet que s'hi expandís més. I finalment, la qualitat dels sistemes públics o privats de salut en una zona o una altra han resultat en més o menys morts. En tot cas,

la proporció més elevada ha correspost als grups socials més vulnerables: per exemple, els afroamericans als EUA.

Es tracta, doncs, d'una *sindèmia*, en el sentit que hi convergeixen diverses causes: naturals i socials. En aquest sentit, es pot explicar filosòficament a partir de les idees d'«atzar» o d'«esdeveniment contingent». Respecte al primer terme, J. Ferrater Mora afirma:

La distinció entre atzar i sort correspon *grosso modo* a la distinció entre el que succeeix «accidentalment» en els fenòmens naturals i el que succeeix «accidentalment» en els assumptes humans. Que sigui accidental exclou que sigui necessari. Però no implica que sigui absurd o inexplicable. Comú a l'atzar i a la sort és el fet de designar esdeveniments (excepcionals) que tenen lloc quan s'entrecreuen sèries causals independents. Quan un esquirol es menja una panotxa s'han creuat dues sèries causals: la sèrie «vida i moviment de l'esquirol» i la sèrie «creixement de la panotxa», tot produint-se l'esdeveniment excepcional i inesperat (però no inexplicable) anomenat *atzar*.¹⁸

Respecte al terme «esdeveniment contingent», el teòleg Walter Kasper afirma:

Fins i tot quan al principi hi va poder haver errors humans, [la pandèmia de la covid-19] no és una crisi produïda per l'home, sinó una catàstrofe natural de dimensions mundials. Ha estat allò que filosòficament s'anomena un esdeveniment contingent, és a dir, un esdeveniment no necessari en virtut d'una llei natural, però possible. S'ha esdevingut quelcom que no és necessari, però evidentment sí possible, quelcom que ens succeeix, ens passa i ens afecta (*contingere*).¹⁹

El sol surt cada matí, i no ens sorprèn: és un esdeveniment *necessari*. Però no cada matí es declara una pandèmia com la covid-19. Aquí ha entrat l'atzar, que implica un encreuament de sèries causals independents que ens acaben tocant: és un esdeveniment *contingent* (*contingere* = tocar). Aquesta complexitat de sèries causals convergint, unida a la força amb què ens ha tocat, ens porta a formular idees i emprendre actuacions, basats en les nostres diverses creences. El coronavirus esdevé així mirall de les nostres creences.

Quines imatges ha reflectit aquest mirall en relació amb les diverses famílies de creences a Occident? És el que examinarem a partir d'ara.

4. CREURE EN LA NATURALESA

Des d'un punt de vista racional, ja la vida biològica i la vida humana com a fenòmens de la naturalesa són *esdeveniments contingents*: el resultat del creuament de múltiples sèries causals independents.

En efecte, si algunes constants físiques de la naturalesa (com la constant de la gravitació, la velocitat de la llum, la càrrega i la massa de l'electró, la intensitat de les interaccions nuclears, la constant de Planck...) haguessin tingut «un valor una mica diferent, l'abundància d'aquests nuclis [àtoms de carboni, d'oxigen, de nitrogen i d'altres essencials per a la vida] seria molt més petita».²⁰ Per altra banda, la probabilitat que en el nostre univers hi hagi un planeta amb aigua líquida i capaç de mantenir una atmosfera que alhora sigui prou estable i no esclafi els seus habitants resulta en el fet que la proba-

bilitat d'existència d'un planeta com la Terra és força inferior a 2/100.000. En conclusió: la Terra, malgrat tot, és un planeta «bastant excepcional».²¹

Pel que fa al sorgiment d'una vida humana singular, resulta que la probabilitat que en el nostre engendrament haguem sortit concretament cadascú de nosaltres és 1/1.000.000: hi ha un òvul i 1.000.000 d'espermatozous en l'acte d'engendrament. Però si es compta la probabilitat de la meua vida condicionada a la dels meus pares, ja puja a 1/10: altament *contingent*.²²

La meravella que experimentem en constatar alhora la bondat i la contin-

gència de la vida física, biològica i humana ha portat alguns a afirmar entusiàsticament: «Crec en la naturalesa».

Tanmateix, el coronavirus interroga aquests creients en el sentit que reflecteix una cara menys amable de la naturalesa: l'heterotròfia. L'heterotròfia és una característica *necessària* de la naturalesa que consisteix en el fet que molts organismes necessiten alimentar-se d'altres organismes, sovint causant-los la mort.

Un organisme heteròtrof és aquell que no pot produir el seu propi aliment, i en canvi ha de prendre el nodriment d'altres fonts de carboni orgànic, principalment matèria animal o vegetal [...] En altres paraules, el nostre és un planeta on les criatures viuen les unes de les altres, un procés que sovint apareix com a cruel i bàrbar a l'ull humà, que obvia el fet que vivim en una creació paradoxal, de la qual això és un tret central.²³

Si incorporem l'heterotròfia a la creença en la naturalesa, apareixen tres variants d'aquesta creença: els qui fantasiegen la naturalesa, oblidant-ne aquesta característica fonamental; els qui accepten aquesta heterotròfia com a llei necessària, estenent-la a les relacions humanes; i els qui hi atribueixen una voluntat o una ànima.

Hi ha en primer lloc els qui creuen en una fantasia de la naturalesa, que seria plenament bona en contrast amb aquells que creuen en una humanitat també plenament bona. En aquest cas, l'heterotròfia desautoritza «totes les fantasies rousseaunianes que voldrien fer creure que la naturalesa és pacífica i que la violència l'ha introduït la humanitat».²⁴ Certament, l'heterotròfia fa di-

ficil creure en un Déu creador bo; però fa també difícil (convertint, per tant, en fantasia) la creença en una naturalesa que seria totalment bona. Ja Charles Darwin dubtava d'aquesta fantasia:

Darwin escrivia al seu amic Gray: «No puc arribar-me a convèncer que un Déu benèfic i omnipotent hagués creat expressament els icneumònids amb la intenció explícita que mengessin dins el cos d'erugues vives». [Els icneumònids ponen els ous dins erugues vives i les larves, un cop nascudes, van menjant-se l'eruga de viu en viu]. El gran naturalista expressava així la seva repugnància davant d'aquest fenomen de la depredació. És com si hi hagués formes de depredació que depassessin les necessitats de viure per apropar-se al sadisme.²⁵

En segon lloc, hi ha els qui accepten aquesta heterotròfia, però l'apliquen sense distinció a la naturalesa i a la humanitat. Per exemple, alguns autors han interpretat el coronavirus com una reacció de la terra deguda al fet que hi ha massa humans al planeta, i que per tant caldrà eliminar els menys aptes per sobreviure a la pandèmia:

Darrere de l'afirmació que l'ésser humà és una plaga per al planeta hi ha la idea que la solució a la crisi ecològica és l'eliminació d'una part de la població. En aquest marc de pensament, allò que s'identifica com a causa de la crisi és l'excés d'éssers humans, i per això la mort d'un bon nombre seria l'única possibilitat de restaurar l'equilibri ecològic. La pregunta aleshores és ¿qui morirà? [...] En una societat capitalista sembla bastant plausible que s'esgrimissin criteris de productivitat

i meritocràcia, que en realitat només encobririen una tremenda violència de classe contra els de més avall. Els descartats, probablement, serien els expulsats del sistema, com les persones sense sostre, els immigrants il·legals o els habitants de poblats de barraques i barrriades d'infrahabitatges.²⁶

Aquest darwinisme social incorre en la fal·làcia naturalista que pretén fer passar per natural (entenen el que és natural com a necessari) un seguit de lleis que regulen les relacions humanes, però que són contingents i poden ser modificades amb canvis de conducta dels humans.

Finalment, uns tercers atribueixen una voluntat o una ànima a la naturalesa, tal com han fet les creences que més amunt hem anomenat «religions còsmiques». Així, en la crisi del coronavirus hem observat que diversos autors qualifiquen el virus com a patogen «astut» que, tanmateix, «enfrenta un dilema»: «com més de pressa mata, més difícil ho té per ampliar l'abast de l'expansió...».²⁷ En aquesta línia al-

guns expressen l'esperança que la natura (batejada amb diversos noms: un d'ells, Gaia) sobreviurà més enllà de l'extinció dels humans a la terra.

Gaia és una bèstia tossuda —un sistema que ha funcionat més de tres mil milions d'anys sense gent. La superfície d'aquest planeta i la seva atmosfera continuaran evolucionant fins a molt després que la gent i els prejudicis hagin acabat (Lynn Margulis, microbiòloga).²⁸

No estem destruint la natura, només cocreant-ne una de nova en què no hi haurà lloc per a nosaltres. Aquesta pandèmia no és un exemple d'una natura nova i sinistra? No ens hauríem de preocupar gaire per la supervivència de la natura: sobreviurà, només que canviada més enllà del nostre reconeixement (Slavo Zizek).²⁹

La nostra terra sobreviurà —ho ha fet al llarg de diverses crisis importants en els passats 3-4 mil milions d'anys. [...] La Creació tindrà un futur evolutiu amb nosaltres o sense.³⁰

5. CREURE EN LA HUMANITAT

Presentarem aquí com la pandèmia ha fet de mirall de les creences d'aquells que avui a Occident afirmen creure en la humanitat.

5.1. Creure pràcticament en les persones

Durant la crisi de la covid-19 hi ha hagut molta gent que han estat creients pràctics en la humanitat en tant que han empès accions/rituals a favor de les persones, especialment de les víctimes de la pandèmia. Tal vegada sense formular en idees les seves creences, han actuat jugant-se la vida i la salut en primer lloc per atendre els malalts als hospitals: en llurs necessitats físiques, mentals o espirituals. Eren personal mèdic, personal de neteja, sacerdots que han fet companyia als moribunds o personal d'administració que han connectat aquests malalts terminals amb els seus familiars. I més enllà dels hospitals: personal de serveis essen-

cialment en el confinament; mestres que han aconseguit normalitzar la vida dels infants a les escoles després del confinament; empreses que han modificat llur activitat per produir material de protecció per als sanitaris; voluntaris que han atès les necessitats dels sense sostre; polítics que s'han esgotat gestionant una situació per a la qual no tenien punts de referència...

Però també hi ha hagut no creients pràctics en les persones: sectors econòmics i partits polítics que han volgut mantenir l'activitat econòmica sabent que es generarien més morts (entre els pobres) que si se seguís el confinament que marcava la prudència; estafadors en el sector de les vacunes; empreses (farmacèutiques o d'altres) que han abusat de llur posició per enriquir-se;

i ciutadans que han sortit del confinament de manera irresponsable, saltant-se les normes i contribuint a difondre les onades consecutives del virus.

La creença pràctica en les persones deixa un balanç ambigu. Ja Albert Camus, al final de *La pesta*, afirma que «aprenem, enmig de les epidèmies, que hi ha en els homes més coses a admirar que coses a menysprear».³¹

En tot cas, ha emergit l'esperança: tal vegada poc definida des del punt de vista de les idees, però viscuda com a experiència i practicada com a servei. El lema que va prendre cos durant la primera onada va ser «tot anirà bé». Es va escampar per Itàlia, amb cançons i cartells penjats als balcons; ha ressonat en cançons en diverses llengües i va arribar als llits d'hospital de Barcelona, on una infermera el feia servir per acompanyar els qui morien:

Malgrat que la sala està col·lapsada, perquè el Clínic és un bullici constant, la Laia ho aparca tot i s'asseu al seu costat, li prem la mà amb força i tanca els ulls. Ja no està sol. La respiració es compassa. Les arrugues del rostre desapareixen mentre la infermera li acaricia les mans amb suavitat. «Tot anirà bé», menteix ella. Ell també sap que no és veritat, però s'aferra a aquella mà que el connecta amb el món. És el seu comiat.³²

5.2. Creure en la nació

«Tot anirà bé». No certament per a les vides biològiques individuals dels qui han mort. Per això han aparegut creences col·lectives, especialment vinculades amb la nació o el país.

Les pandèmies tenen un poder singular: aconsegueixen que la mort sigui viscuda de manera col·lectiva, no individual. Ens morim un a un, però quan la malaltia pren la dimensió d'epidèmia sembla com si ens haguéssim de morir tots alhora... La comunitat se sent amenaçada en la seva totalitat. I això comporta una càrrega emocional molt forta.³³

Aquestes creences col·lectives han estat introduïdes implícitament amb el relat de la lluita contra la covid-19 com si fos una guerra. Ha quedat com a excepció el discurs del president alemany desqualificant el relat militar i dient que es tracta d'una crisi humanitària. Dins de la norma podem comptar els EUA i Espanya, on els militars han aparegut a les rodes de premsa perquè legitimaven no només la coacció sinó també el moment escatològic de la victòria, malgrat el fracàs que significa cada mort. Un engany que Vicenç Villatoro denuncia:

I, precisament dins d'aquest exemple, em desespera l'ús de la metàfora de la guerra perquè no es fa de bona fe. No tan sols es fa per mobilitzar l'ardor patriòtic. No tan sols per legitimar un estat d'excepció carregat d'uniformes i de medalles. No tan sols per recordar que l'estat té el monopoli de la capacitat legal de coacció. També perquè se'n està preparant per cantar victòria quan el pitjor de la crisi hagi passat, com si els morts que hi ha hagut fossin el peatge inevitable per arribar a aquest bon final. Victòria malgrat el nombre de morts? No, derrota pel nombre de morts.³⁴

Un engany que Salvador Cardús comenta amb amarga ironia:

I sempre quedarà el consol proclamat amb emoció per la ministra de Defensa en la clausura del dipòsit de cadàvers a Madrid: «No han marxat sols: l'exèrcit era amb ells».³⁵

Aquesta creença en la nació (que és només *una part* de la humanitat) s'ha traduït en pràctiques que han posat en dubte la solidaritat internacional: sigui en l'adquisició de material mèdic o de vacunes, o en la lluita contra les conseqüències econòmiques de la pandèmia. El lema *America First* de D. Trump ha tingut en la pràctica molts més seguidors dels qui el proclamaven. Malauradament, en bona part s'ha constatat que «la crisi que viu la humanitat és que no arriba a constituir-se en humanitat» (Edgar Morin).

5.3. Creure en la ciència

Una variant de la creença en la humanitat ha pres la forma de «creure en la ciència». Es tracta no tant de creure que la ciència és una forma de coneixement que ajuda a solucionar problemes, sinó de confiar que la ciència resoldrà tots els problemes humans i ens concedirà —ni que sigui amb el temps— la superació de la malaltia i la mort. Gianni Vattimo va reflectir aquesta creença en un conte breu:

Els millors científics del món es reuneixen per dissenyar l'ordinador més potent que s'ha conegut mai. Aconsegueixen acabar-lo després d'anys de dedicació i una inversió ingent. Per provar-lo, reuneixen els líders més poderosos de la Terra. El més ancià té l'honor de fer-li la primera pregunta:

«Déu existeix?». La pantalla fa pampallugues i la poderosa veu de la màquina retruny a la sala: «Ara sí».

Amb l'aparició de la covid-19, la creença en la ciència ha rebut crítiques: la impotència dels metges per tractar adequadament la malaltia ens ha fet sentir que la ciència no superarà mai la mort. A més, la confiança cega en la ciència ha justificat un deteriorament ecològic que ha facilitat l'emergència d'aquesta pandèmia com a zoonosi:

Una cosa ja és segura: la crisi [de la covid-19] ha de curar-nos d'una vegada per totes de la confiança ingènua en el progrés humà. Durant massa temps ens hem limitat a assumir que els danys col·laterals del creixement econòmic sostingut serien compensats o minimitzats pels fruits d'aquest mateix creixement. Malgrat les evidències i les advertències dels científics, ens vam autoconvèncer que teníem la natura controlada.³⁶

Però amb el pas del temps, els esforços mèdics i científics han anat donant fruit: s'han trobat tractaments eficaços per als malalts i s'han descobert vacunes amb graus d'eficàcia elevats. En aquest sentit, la comparació d'aquesta pandèmia amb les anteriors pot fer recuperar la creença en la ciència com a realitat última. En plena tercera onada Josep Ramoneda, filòsof, escrivia entusiàsticament:

En un moment de màxima incertesa, quan en societats com les nostres la capacitat de consol del discurs religiós ha perdut molta força, la ciència ha estat des del primer moment la gran

esperança. Avui la forma de veritat més legitimada és la científica, i de la seva connexió amb la pràctica i la tecnologia mèdica s'espera tot. Només ella ens podrà redimir. Però la pandèmia es fa llarga, l'horitzó distòpic ofega els esperits, i neix la desconfiança. [...] I tanmateix, la ciència ha guanyat la partida i sortirà indubtablement reforçada d'aquest episodi, sobretot quan tinguem la perspectiva per entendre que gràcies a ella aquesta pandèmia haurà estat, malgrat tot, una de les més lleus de la història humana. Cosa que ara, dita així, sembla gairebé una blasfèmia.³⁷

Aquesta posició revela dues característiques del «crec en la ciència». En primer lloc, el fet que la ciència actua com a creença substitutiva de la religió

i font d'esperança (quan «la capacitat de consol del discurs religiós ha perdut molta força, la ciència ha estat... la gran esperança»). En segon lloc, l'afirmació que «la ciència ha guanyat la partida»: és digna de la nostra fe, adhesió i esperança. La ciència ha passat de ser una font de coneixement cert i útil a ser una realitat última que cal obeir sense contestació ni interpretació.³⁸ I tanmateix, parlar de «guanyar la partida» significa oblidar que les víctimes mortals estaran excloses de «la perspectiva per entendre» aquesta victòria. Notem, doncs, que creure en la ciència inclou marginar de la seva influència benefactora una part important de la humanitat. I en aquest sentit, el Ramoneda creient en la ciència reconeix que parlar de victòria té quelcom de *blasfèmia*...

6. CREURE EN DÉU

El coronavirus ha fet emergir diverses variants del «crec en Déu» a l'Occident marcat per la tradició judeocristiana.

En primer lloc, alguns cristians han explicat el coronavirus com un càstig diví: Déu es venja dels qui transgredeixen les normes de la moral tradicional. Els arguments han cobert diversos camps de la moral i l'agenda pública:

També teoritzen sobre l'origen de la covid-19, amb una amalgama que inclou des d'una venjança divina fins a l'acció del diable, passant per les conseqüències catastròfiques del postcristianisme d'una Europa dominada per l'islamisme i l'homosexualitat, o una conxorxa xinesa contra el capitalisme.³⁹

Aquests creients respondrien a l'afirmació: «Crec en un Déu protector exclusiu dels seus fidels i punitiu dels infidels».

En segon lloc, aquestes explicacions han reforçat en algunes persones

la creença que la conducta religiosa resultava immunitzadora davant de la pandèmia. Això ha portat jueus i cristians fonamentalistes a ignorar les mesures de salut pública anticontagi. I així s'han mantingut celebracions religioses sense límits d'aforament i sense precaucions, amb les conseqüències dels contagis i la mort. Aquests creients respondrien a «Crec en un Déu que em permet ignorar la ciència».

En tercer lloc, les creences fonamentalistes han entrat en secreta aliança amb els interessos econòmics dels qui pressionaven contra el confinament, tot reforçant conductes contràries a les recomanacions mèdiques:

S'ha obert la veda per a milers de pastors entabanadors que s'han llançat a enregistrar vídeos per a uns feligresos majoritàriament pobres i sense forma-

ció, on juren que l'única manera de protegir-se i curar-se «d'aquesta plaga» és «tenir fe i creure en Déu».⁴⁰

En aquesta variant de la creença en Déu, els poders del capitalisme utilitzen la religió com a opi del poble per justificar polítiques públiques favorables als més rics. La creença aquí seria una invitació dels rics als pobres: «Creieu en Déu com a farmacèutic impostor, que així nosaltres podrem seguir guanyant diners malgrat que us moriu».

Finalment, molts creients i la majoria d'autoritats de l'Església s'han esforçat per descartar la imatge d'un Déu que castiga i han convidat la població a obeir les ordres de les administracions i dels metges, a acompanyar els malalts i a atendre els pobres:

El papa va tancar el Vaticà per evitar que fos focus de contagi entre peregrins, es va confinar i va invitar milions de fidels a fer igualment i a obeir els consells sanitaris.⁴¹

Aquests són els qui en afirmar «Crec en Déu», es refereixen a un Déu misericordiós i no punitiu, que davant del sofriment no es distreu a parlar sinó que calla i treballa. Com afirma el teòleg alemany G. Augustin:

En temps de crisi tal vegada és millor que parlem menys *de* Déu amb la gent i més *amb* Déu de la crisi.⁴²

Aquests creients consideren que afirmar «Crec en Déu» no és suficient: cal preguntar-se teòricament i pràcticament (recordem: creença = idees + experiència + pràctiques) *en quin Déu*

creiem. Si no ho fem, el reduïm a un ídol:

De fet, si hem après quelcom aquests últims temps, fins i tot abans de la crisi del coronavirus, és que, més important que el problema de l'ateisme, és el problema de la idolatria... No n'hi ha prou amb creure en Déu o amb afirmar, genèricament, que «Déu existeix» («alguna cosa hi ha»... «no hi ha rellotge sense rellotger»...). És important també fer-se conscient de en quin Déu creiem. Perquè tal vegada dient que es creu en Déu el que es fa és adorar l'ídol: obra de les nostres mans, amb ulls que no hi veuen, oïdes que no escolten i cor que no sent. I que a més exigeix de nosaltres víctimes i sacrificis —de vegades mortals.⁴³

Preguntar-se en quin Déu creiem ajuda a desemascarar els ídols i a anar descobrint un «Déu per sobre de Déu» (Mestre Eckhart) o un «Déu per sobre del Déu del teisme» (P. Tillich).⁴⁴ És una creença més similar al que hem descrit a l'apartat 2 com a soteriologies metacòsmiques, que són compatibles amb explicacions racionals i científiques de la naturalesa i generen coalicions entre fe i ciència per a la promoció integral de tot ésser humà:

La covid-19 ens torna a posar sobre la taula una disputa interessada entre els avenços científics i la religió, entre raó i fe. [...] Ningú no discuteix que els esforços s'han de centrar en la ciència i la tecnologia per vèncer la tirania de la covid-19. A aquests esforços caldria sumar-hi la religió, que constitueix la millor manera d'evitar l'abolició del que és humà que tan perillosament està penetrant en la societat.⁴⁵

7. NO TENIR CREENCES

Si partim de la nostra definició de «creença», resulta que afirmar «No tinc creences» no té sentit. En efecte, qualsevol persona té experiències afectives profundes que s'expressen lingüísticament en idees i gestualment en ritus/accions. Però el context de la postmodernitat (escèptica amb les creences cristianes i modernes) en què s'ha desenvolupat aquesta creença situa aquests «no creients» entre els qui en realitat reneguen de qualsevol creença que generi exclusió o violència. Tanmateix, l'escepticisme postmodern pot virar en dues direccions: cap a la creença en els diners (capitalisme desbocat), i cap a la postveritat.

Certament, amb la caiguda del mur de Berlín, el capitalisme global (que entronitza els diners com a nou déu) ha tingut mans lliures per anar-se imposant. En el cas de la covid-19, els poders econòmics han utilitzat la religió per seguir avançant: ho hem constatat abans en explicar el «creure en Déu» predicat als pobres, tot convertint la religió en opi del poble.

Però l'escepticisme postmodern també ha derivat cap a la postveritat, que es relaciona fortament amb la política:

La postveritat... no és exactament una mentida, sinó una dimensió en què els fets provats pesen menys en la creació de l'opinió pública que les emocions, les creences i els prejudicis.⁴⁶

Així, als «fets provats» (la ciència) els surten competidors: les narratives populistes que apelen a «emocions, creences i prejudicis». Narratives que condueixen a una forma de creença política: la creença en el líder populista.

El populista, que utilitza la postveritat, té una estratègia que consis-

teix a simplificar la complexitat dels problemes que pateix una societat, concentrar llur solució en una acció simple i erigir-se en el salvador en tant que és capaç de realitzar aquesta acció de manera eficaç. Tot això embolcallat de sentiments patriòtics que anul·len el raciocini i contraposen «els nostres» (els bons) amb «els altres» (els dolents, els culpables). Problema: els culpables acaben essent minories febles, fàcils d'eliminar o discriminar. Així, Duterte a les Filipines es va concentrar en l'eliminació dels petits traficants de drogues; i Donald Trump als EUA en la denigració dels immigrants llatinoamericans o els afroamericans. Aquesta estratègia permet alhora mantenir els privilegis de les classes dominants, que queden fora del focus d'atenció de l'opinió pública però que en bona part són generadors de pobresa i de desigualtat.

Ara bé, enfrontats amb el coronavirus, certs líders populistes han quedat desarmats. En efecte, la pandèmia és un problema la complexitat del qual escapa a la ment i al control del líder populista. A més, les seves conseqüències són visibles i terribles: es compten en morts. I finalment, la manera de combatre'l pertorba la pretensió d'exclusivitat d'acció del líder populista perquè implica la participació de tota la població: distància, mans, mascarata, ventilació. Aleshores, si hi ha un mínim de llibertat d'informació, les dades epidemiològiques poden desemmascarar la mentida i els fracassos del populista. En aquest sentit, molts assenyalen que la gestió de la covid-19 va descavalcar Donald Trump de la presidència dels EUA. A principis d'oc-

tubre del 2020 un periodista britànic apuntava la responsabilitat de Trump amb algunes dades:

Només el 16% del món creu que el president americà va fer el que calia: més baix encara que el 19% que pensava del xinès Xi Jinping [...]. Part del dany en reputació deriva de la mala gestió del coronavirus als EUA. Amb més de 210.000 morts, la taxa de mortalitat a Amèrica és cinc vegades la seva proporció de la població mundial i més de 200 vegades la taxa de morts per càpita de la Xina, on es va originar el patogen. Un estudi recent d'excés de mortalitat ha trobat que els EUA tenia un 28% de taxa de mortalitat més elevat que Europa, malgrat tenir una densitat de població molt més baixa, una edat mitjana més jove i tres setmanes de més per anticipar la pandèmia. Seria temptador carregar tota la culpa a les espalles de Trump: de fet, una gran part li pertany. Ha refusat de crear una estratègia nacional del coronavirus, ha menyspreat la distància social... i ha intimidat els científics del govern dels EUA...⁴⁷

Tal vegada succeeix que el populista aguanta quan contraposa els seus arguments polítics a arguments d'altres polítics. Però fa aigües quan ha de contraposar arguments polítics amb xifres de morts. I és que les lleis de la naturalesa són inflexibles: el relativisme i la postveritat s'hi acaben estampant, com en una paret. No en va un dels personatges que va col·laborar a la derrota de Trump no va ser un polític sinó un metge: Anthony Fauci, epidemiòleg de la Casa Blanca.

8. CONCLUSIÓ

Aquest quadern constitueix un intent de reflectir les diverses creences contemporànies en el mirall del coronavirus. De les imatges resultants en podem treure ensenyaments en tres camps: primer, en relació amb la naturalesa, la humanitat i Déu; segon, en relació amb les formes de creença; i finalment en relació amb la tradició judeocristiana com a font d'inspiració de creences.

8.1. La naturalesa, la humanitat i Déu

En relació amb la naturalesa, hem constatat que les seves lleis són inflexibles i porten a la mort a tots aquells qui pretenen saltar-se-les practicant ritus/accions basades en creences que simplifiquen la complexitat d'un esdeveniment contingent... i molt perillós. En aquest sentit es poden entendre les declaracions del papa Francesc: «Déu perdona sempre; els humans perdonem de vegades, la naturalesa no perdona mai». Cal seguir estudiant aquestes lleis per avançar cap a una humanitat

millor i un entorn natural més sostenible. És el que està fent la comunitat científica en l'àmbit mundial per trobar medicaments i vacunes contra la covid-19.

En relació amb la humanitat, hem après que està lluny de dominar completament la naturalesa amb la ciència, tot i que aquesta forma de coneixement ens ha estalviat morts en comparació amb pandèmies anteriors. Hem constatat també que els humans som éssers d'esperança: en una vida biològica allargada, en la supervivència de la naturalesa després de l'extinció de la humanitat, en formes col·lectives de

supervivència com la nació, en líders humans que ens salvaran, o en diverses versions de Déu. En tot cas, moltes d'aquestes formes d'esperança mostren que «la humanitat no arriba a constituir-se en humanitat» (Edgar Morin).

En relació amb Déu, hem verificat que algunes interpretacions n'han fet un jutge venjatiu (el virus com a càstig diví) o un farmacèutic impostor (obeir la moral és el medicament o la vacuna). Hem vist també manipulada la religió per interessos econòmics de classes dominants que no han dubtat a denigrar el confinament en nom de «la llibertat». I, finalment, una part significativa del cristianisme han sabut «callar de Déu», ser silenciosament solidaris i compassius amb les víctimes i respectar la ciència mèdica amb les mesures que proposava. Aquests darrers manifesten unes creences compatibles amb el cristianisme com a soteriologia metacòsmica que espera en un Déu inefable, fet humà en Jesús de Natzaret, l'Esperit del qual condueix la història còsmica i humana cap a la seva plenitud; un Déu que ens ha fet capaç de posar la ciència al servei d'aquesta plenitud.

8.2. Formes idolàtriques de creença

En tant que esdeveniment contingent (fruit de la coincidència de diverses cadenes causals independents) el coronavirus té una complexitat considerable: una complexitat que genera efectes sinistres si es combat des de visions o creences que la simplifiquen. Efectivament, tal com afirma el teòleg Walter

Kasper, «el món contingent no es deixa comprimir en un sistema».⁴⁸

Un altre nom per a «sistema» és «ídol». De fet, els humans tenim el desig de controlar tot allò que amenaça les nostres vides. I sucumbim a la construcció d'ídols: simplificacions de la complexitat de la naturalesa o de la humanitat i reduccions de la grandesa incomprendible de la divinitat metacòsmica... amb la finalitat de justificar accions que aparentment solucionin les amenaces que ens afecten.

Aquests ídols fonamenten un tipus de creença que ha estat font de violència en la història humana. Així, en períodes històrics anteriors a la modernitat, cada creença religiosa es considerava l'única veritable i exercia —sovint— la violència contra els creients d'altres religions. Des de l'inici de la modernitat fins avui, aquesta violència —més o menys intensa— s'ha continuat exercint sobre els qui senten, afirmen i celebren Déu, o la naturalesa, o la humanitat en llurs diverses variants. En el mirall del coronavirus, aquestes creences apareixen sota aquestes formes:

- a) redueixen a l'interior d'un sistema d'*idees* la complexitat i la incomprendibilitat de la naturalesa, la humanitat i Déu;
- b) impedeixen que la persona s'obri a una *experiència emocional* harmònica de relació amb la natura, amb els humans i amb Déu;
- c) i desvien la persona i la comunitat de la realització d'*accions o rituals* que reconstrueixin unes relacions respectuoses amb la naturalesa, fraternals amb tota la humanitat i esperançades en un Déu misericordiós i salvador.

Aquesta forma idolàtrica ja va ser explicada per Francis Bacon en parlar dels «ídols de la tribu»,⁴⁹ i s'ha concretat en la creença en el progrés humà:

Vivim una concepció teleològica de l'experiència humana, com si estigués regida per unes lleis que ens condueixen inexorablement a un món millor. Però l'esdevenir de la humanitat és una suma de factors en què abunden els imponderables. Per molt que apel·lem a les lleis de Déu, de la història o de la naturalesa —o que creguem en el progrés material il·limitat—, les astúcies de la raó no sempre cauen del bon costat i el *happy end* no existeix ni al Cel ni a la Terra.⁵⁰

Recentment, aquesta idolatria ha arrelat en la gent en forma de teories de la conxorxa. En relació amb aquestes teories, el pensador Yuval Noah Hariri afirma:

Les teories de la conxorxa global argumenten que darrere la infinitat d'esdeveniments que veiem al món s'hi amaga un únic grup sinistre. La identitat d'aquest grup pot variar: hi ha qui creu que el món està governat en secret per francmaçons, bruixes o seguidors del satanisme; d'altres creuen que el governen alienígenes, humanoides reptilians o altres diverses camarilles. Però l'estructura bàsica sempre és la mateixa: el grup controla gairebé tot el que passa, i alhora oculta aquest control. [...] Les teories de la conxorxa global tenen un mateix defecte bàsic: suposar que la història és molt senzilla. Parteixen de la premissa clau que manipular el món és relativament fàcil. Un petit grup de persones pot entendre-ho, predir-ho i controlar-ho tot, des de les

guerres fins a les revolucions tecnològiques i les pandèmies. [...] No cal dir que al món hi ha moltes conspiracions reals: individus, corporacions, organitzacions, esglésies, faccions i governs que no paren de tramar i intentar tirar endavant tota mena de complots. Però això és precisament el que fa que sigui tan difícil predir i controlar el món en la seva totalitat.⁵¹

Amb tot, aquestes formes idolàtriques acaben sacrificant una part de la humanitat, degradant la naturalesa o mutilant l'esperança que habita als cors dels humans.

8.3. Formes harmòniques de creença

La pandèmia del coronavirus ha revelat formes de creença en què l'harmonia s'ha començat a manifestar: especialment quan s'han posat al centre de l'atenció, no idees o ídols, sinó les persones concretes i les seves relacions amb altres persones, la naturalesa i la divinitat. En el mirall del coronavirus, aquestes creences han mostrat una dinàmica que es podria descriure de la manera següent:

- a) hem *actuat* colze a colze amb gent que es desvia per la vida de les persones i per la preservació del planeta on viuen;
- b) així, hem fet l'*experiència emocional* de pertànyer tots a una sola família humana; de ser dependents d'una naturalesa que hem de respectar i guarir, i *últimament* d'esperar en un Déu que venç la mort individual, humana i còsmica,

c) i hem començat a dialogar (enlloc de contraposar o desqualificar) sobre *idees* diverses amb gent de creences variades.

En tot cas, es tracta de formes harmòniques de creença que són alhora *incompletes* i *precàries*.

Incompletes: Com pot experimentar una harmonia completa el fill que ha perdut el seu pare o la seva mare amb la covid-19? Com podem experimentar una harmonia completa en constatar la nostra indiscutible condició mortal? O en verificar que la humanitat no acaba de «constituir-se com a humanitat» (E. Morin) perquè en les respostes a la covid-19 els governs han privilegiat els ciutadans del propi país, i molt sovint han cedit a les pressions dels més poderosos dels seus ciutadans?

Precàries: Molts dels que repetien «Tot anirà bé» i aplaudien el personal sanitari cada dia al vespre des dels balcons, han oblidat llur responsabilitat en la transmissió del virus i han contribuït a l'expansió de les onades subsegüents. Si els europeus no vam aprendre el que calia després d'Auschwitz, aprendrem alguna cosa després del coronavirus? O tornarem a la «nova normalitat» sense canviar les actituds d'abans respecte al medi ambient que han accelerat la zoonosi i respecte a la justícia social que han provocat morts, sobretot entre els pobres? Seguirem confiant cegament en la ciència i el progrés sense fer-nos personalment responsables amb les nostres creences (experiències, idees, accions) de treballar dia a dia per l'harmonia? Seguirem cedint al poder dels interessos econòmics que no dubten a sacrificar

o descartar els pobres? Seguirem deixant-nos enganyar per líders populistes? O hi ha valors que hem practicat i s'han consolidat individualment i col·lectivament? Penso en la solidaritat, la humilitat, l'aposta per acompanyar els qui sofreixen, la valoració de l'alta contribució social de treballs poc qualificats però «essencials» en temps de pandèmia...

8.4. La inspiració judeocristiana

A fi que aquests valors que hem practicat es consolidin i facin créixer formes harmòniques de creença, la tradició judeocristiana ofereix inspiració. En aquest sentit, em meravella la força de la profecia d'Isaïes, clarament alineada amb les soteriologies metacòsmiques:

Un rebrot naixerà de la soca de Jessè, brotarà un plançó de les seves arrels. L'Esperit del Senyor reposarà damunt d'ell: esperit de saviesa i d'enteniment, esperit de consell i de fortalesa, esperit de coneixement i de reverència pel Senyor; esperit que li inspiro per reverenciar-lo. No jutjarà per les aparències ni decidirà pel que senti a dir; farà justícia als desvalguts, sentenciarà amb rectitud a favor dels pobres. [...] S'armarà de justícia, se cenyirà de fidelitat. El llop conviurà amb l'anyell, la pantera jaurà amb el cabrit; menjaran junts el vedell i el lleó, i un nen petit els guiarà. La vaca i l'ossa pasturaran juntes, jauran plegades les seves cries. El lleó menjarà palla com el bou, l'infant de llet jugarà vora el cau de l'escurçó, el nen ficarà la mà a l'amagatall de la serp. Ningú no serà dolent ni farà mal en tota la muntanya santa, perquè el

país serà ple del coneixement del Senyor, com l'aigua cobreix la conca del mar. Aquell dia, el rebrot de Jessè s'alçarà com a bandera entre els pobles; les nacions li demanaran consell i el lloc on habitarà serà gloriós (Is 11,1-10).

Notem que Isaïes descriu *una harmonia entre tots els humans* («bandera entre els pobles») «farà justícia als desvalguts»), una harmonia natural més enllà de l'heterotròfia («el llop conviurà amb l'anyell, la pantera jaurà amb el cabrit», «el nen ficarà la mà a l'amagatall de la serp»), i una relació confiada de tota la creació amb Déu («el país serà ple del coneixement del Senyor»).

El cristianisme connecta l'Esperit del Senyor d'Isaïes amb l'Esperit de Jesús de Natzaret, que treballa en la història humana i còsmica amb l'esperança d'una harmonia cada dia més plena:

Sabem, en efecte, que tota la creació gemega i pateix dolors de part fins ara. I no solament ella: nosaltres, que tenim les primícies de l'Esperit, també gemeguem en nosaltres mateixos,

tot anhelant la gràcia de la filiació, la redempció del nostre cos. Ja que és en esperança que hem estat salvats. (Rm 8,22-24)

En tot cas, formes harmòniques de creença en termes d'*experiència* i *acció són compatibles amb diverses idees*: uns comprenen l'experiència i l'acció com a fruit de l'Esperit de Déu; d'altres, com a manifestació de les energies profundes de la naturalesa; encara d'altres, com l'esclat de la joia de sentir-nos plenament humans, i uns altres, basant-se en les concepcions de les seves tradicions religioses no judeocristianes.

Vinguin d'on vinguin, aquestes formes no creixeran amb les contraposicions que les converteixen en idolàtriques sinó amb el diàleg entre elles sobre qualsevol situació que amenaci la vida de les persones o del planeta. Perquè en qualsevol situació —també en la pandèmia del coronavirus— aquest diàleg de creences (experiència, acció i idees) té la virtut de fer avançar la història còsmica i humana cap a la plenitud.

1. L'autor agraeix molt cordialment als membres del Seminari Teològic de Cristianisme i Justícia del curs 2020-2021 els comentaris i la discussió de diversos esborranys d'aquest quadern.
2. RUIZ DE LA PEÑA, Juan Luis (1988). *Teología de la creación*. Santander: Sal Terrae, p. 162.
3. TAYLOR, Charles (2007). *A Secular Age*. Cambridge: Belknap-Harvard, p. 1.
4. «[E]ls fenòmens religiosos sempre es troben estructurats en dos nivells (*paliers*): un nivell primari, que és el de l'experiència intensa extraquotidiana del contacte emocional amb el principi diví; un segon nivell, en el qual l'experiència primària se socialitza i es racionalitza, tot diferenciant-se, d'una banda, en creences i, de l'altra, en cultes i ritus». Vegeu DUCH, Lluís (2001). *Armes espirituals i materials: religió*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 82. El que Duch anomena aquí «creences» és el que nosaltres anomenem (seguint José Ortega y Gasset) «idees».
5. ORTEGA Y GASSET, José (1934). *Ideas y creencias*.
6. En aquest sentit, el conjunt de creences que conviuen en una persona es poden relacionar amb la idea del «món donat per descomptat» d'Alfred Schütz: «...les seves emocions [de l'individu] i la interpretació de si mateix, igual que les seves accions, són definides per avançat per a ell per la societat, i aquesta és la seva via d'accés cognoscitiva cap a l'univers que l'envolta. Alfred Schütz ha comprès aquesta realitat en la seva frase "el món que es dona per descomptat": el sistema de suposicions que aparentment es fan patents i es validen per elles mateixes respecte al món que engendra cada societat en el decurs de la seva història. Aquesta visió del món determinada socialment està especificada ja, com a mínim en part, en el llenguatge que utilitza la societat». BERGER, Peter (1992). *Introducción a la sociología*. México: Limusa, p. 165.
7. ORTEGA Y GASSET (1934). *Op. cit.*
8. CAMUS, Albert (1947). *La peste*. París: Gallimard-Folio, París, p. 109.
9. AMALADOSS, Michael (2016). *Experiencing God in India*. Anand, Gujarat Sahita Prakash, p. 23.
10. *Ibidem*, 24.
11. GARCÍA DONCEL, Manuel (2010). «¡Creación! pero "creación evolutiva"». *Iglesia viva*, 242, abril-juny, 27 (les cursives són nostres). El teòleg és el cardenal Baronio, segurament inspirat en Sant Agustí.
12. RUIZ DE LA PEÑA, Juan Luis (1988). *Op. cit.*, p. 76.
13. RUIZ DE LA PEÑA, Juan Luis (1988). *Op. cit.*, p. 84.
14. Cfr. TAYLOR, Charles (2007). *Op. cit.* Capítols 6 i 7.
15. GARCÍA DONCEL, Manuel (2010). *Op. cit.*, p. 28. «Què hi havia "abans" del Big Bang? Sabem que l'univers té 13.770 milions d'anys. Més enllà tot és opac i només hi ha teories no demostrables». Jon Marcaide, astrofísic. *La Vanguardia*, 23 de juliol de 2021, p. 64. En relació amb les categories de temps i espai, Raimon Panikkar argumenta: «el temps no té final perquè el final és en si mateix ja temporal [...] l'espai és espai, perquè el límit de l'espai és ja espacial». *Christophany. The Fullness of Man*. (2004) Nova York: Orbis Maryknoll, p. 140.
16. GARCÍA DONCEL, Manuel (2010). *Op. cit.*, p. 35.
17. MÀRIA, Josep F. (2020). «Más allá del yo protegido». *Razón y fe*, 1446, p. 57-68.
18. FERRATER MORA, José (1971). *Diccionario de filosofía*. Buenos Aires: Ed. Sudamericana, vol. I, «azar», p. 169.
19. KASPER, Walter (2020). «El coronavirus como interrupción: suspensión y salida». A: KASPER, Walter i AUGUSTIN, George (eds.), *Dios en la pandemia*. Santander: Sal Terrae, p. 18.
20. JOU, David (2008). *Déu, cosmos, caos*. Barcelona: Viena Edicions, p. 116.

21. JOU, David (2008). *Op. cit.*, p. 119.
22. JOU, David (2008). *Op. cit.*, p. 147
23. O'MURCHU, Diarmuid (2020). «The Death and Resurrection of St Corona(virus)». *A call to action*. <https://www.acalltoaction.org.uk/news/798-the-death-and-resurrection-of-st-corona-virus> (Consultat: 22 de juliol de 2021).
24. NOGUÉS, Ramon M. (1997). *El mal físic i el dolor: corrupció de la naturalesa?*, Barcelona: Editorial Claret, p. 31.
25. NOGUÉS, Ramon M. (1997). *Op. cit.*, p. 30-31.
26. MARTÍNEZ, Layla. «¿A quién vamos a matar?». *El salto*. <https://www.elsaltodiario.com/coronavirus/layla-martinez-quien-vamos-matar-pandemia-> (consultat: 25 de març de 2020).
27. MARZO, Mariano (2020). «Pandèmies: un risc existencial per a la humanitat». *La Vanguardia*, 14 d'abril, p. 28. Vegeu també RAMONET, Ignacio (2020). «La pandemia y el sistema mundo». *Le Monde diplomatique*, p. 5-6.
28. O'MURCHU (2020). *Op. cit.*
29. BARRANCO, Justo (2021). «Zizek torna a la pandèmia». *La Vanguardia*, 30 de gener, p. 34-35.
30. O'MURCHU (2020). *Op. cit.*
31. CAMUS (1947). *Op. cit.*, p. 279.
32. LLIMÓS, Albert (2020). «La mà de la infermera», *Ara*, 7 d'abril, p. 11.
33. RAMONEDA, Josep (2020). «Pandèmia, salut i llibertat». *Ara*, 20 de maig, p. 40.
34. VILLATORO, Vicenç (2020). «No és una guerra». *Ara*, 20 d'abril, p. 2.
35. CARDÚS, Salvador (2020). «Victòries del nacionalisme espanyol». *Ara*, 28 d'abril, p. 40.
36. FISCHER, Joschka (2020). «Responsabilitat o ruïna». *Ara*, 3 d'agost, p. 20.
37. RAMONEDA, Josep (2021). «Vacunes: de la ciència a la política». *Ara*, 27 de gener, p. 40.
38. Aquesta distinció respon a dos significats del «creure» que demanen el llatí per diferenciar-se. La primera «creure en la ciència» es formula en llatí com a *credere Scientiae* i vol dir creure en allò que la ciència em diu, perquè és cert i útil. La segona es formula en llatí com a *credere in Scientiam* i significa confiar-hi plenament, sense contestació ni interpretació.
39. PIERA, Joaquim (2020). «Bolsonaro troba en els evangèlics l'altaveu contra el confinament». *Ara*, 20 d'abril, p. 16.
40. *Ibidem*.
41. (2020) «Presentació». *Manresa*, vol. 92, p. 211. Vegeu, significativament, l'exhortació del papa Francesc del 27 de març de 2020 des de la plaça de Sant Pere del Vaticà: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2020-03/urbi-et-orbi-pope-coronavirus-prayer-bles-sing.html> (consultat: 16/4/2020).
42. AUGUSTIN, George (2020). «Dar testimonio de la vida en un mundo de muerte». A: KASPER i AUGUSTIN (2020). *Op. cit.*, p. 68.
43. GIMÉNEZ, Josep. (2020). «Creer en Dios en tiempos del Covid-19». *Manresa*, vol. 92, p. 229.
44. Cfr. HALIK, Tomás (2020). «La pandemia como experiencia ecuménica». A: KASPER i AUGUSTIN (2020). *Op. cit.*, p. 94.
45. RIERA, Fèlix (2020). «Covid-19 i religió». *La Vanguardia*, 2 de juny, p. 21.
46. ÀLVARO, Francesc-Marc (2020). «El llegat de la mentida». *La Vanguardia*, 5 de novembre, p. 30.
47. LUCE, Edward (2020). «Trump's Debate is accelerating decline in America's standing». *Financial Times*, 2 d'octubre.
48. KASPER (2020), *op. cit.*, p. 22.
49. «Els ídols de la tribu són propis de tota la raça humana. Existeixen en gran nombre: tendència a suposar que hi ha en la Naturalesa més ordre i regularitat dels que existeixen; tendència a aferrar-se a les opinions adoptades, influències nocives de la voluntat i dels afectes, incompetència i enganys dels sentits, aspiració a les abstraccions i a atorgar realitat a coses que són merament desitjades o imaginades». FERRATER MORA, *Op. cit.*, vol. I, «ídolo», p. 908.
50. RAMONEDA, Josep (2020). «Psicologia i política del desconfinament». *Ara*, 17 de juny, p. 40.
51. HARARI, Yuval Noah (2020). «Quan el món sembla una gran conspiració». *Ara*, 23 de novembre, p. 25.

PREGUNTES PER A LA REFLEXIÓ

---

1. Quines experiències has viscut durant la pandèmia, que han reforçat la teva «creença pràctica en les persones»? Quines altres han afeblit aquesta creença? (apartat 5.1)
2. Quina imatge de Déu emergeix de les diverses «creences» que es descriuen a l'apartat 6?
3. Què ens aparta de la ciència, i quins límits li hem de reconèixer?
4. De què ens adverteixen els postmoderns? Quines conseqüències perilloses identifiquem en la seva actitud escèptica?
5. Creus que és realista la dinàmica de les creences descrita a l'apartat 8.3? En quines altres crisis socials la pots identificar?
6. Interpreta en un altre context la frase del papa Francesc «Déu perdona sempre, els humans perdonem de vegades, la naturalesa no perdona mai» (apartat 8.1).

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un centre d'estudis creat a Barcelona l'any 1981. Agrupa un equip de voluntariat intel·lectual que té per objectiu promoure la reflexió social i teològica per contribuir a la transformació de les estructures socials i eclesials. Forma part de la xarxa de centres Fe-Cultura-Justícia d'Espanya i dels Centres Socials Europeus de la Companyia de Jesús.

Quaderns CJ

Darrers títols

- 218. *Ser cristià a Europa?* V. Codina
- 219. *Vulnerables.* J. Laguna
- 220. *Per què Haití?* P. Farràs
- 221. *El shock pandèmic.* O. Mateos
- 222. *Passió, mort i resurrecció dels drets humans.* J. Ordóñez
- 223. *Llum i ombres.* J. I. González Faus
- 224. *La veritat segrestada.* J. García del Muro, F. J. Vitoria i S. Herrera
- 225. *El coronavirus: mirall de creences.* Josep F. Mària

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns CJ.
Si desitgeu rebre'ls, demaneu-los a:

Cristianisme i Justícia

Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
93 317 23 38 • info@fespinal.com
www.cristianismejusticia.net

També podeu descarregar-los a:
www.cristianismejusticia.net/quaderns

